

Cuprins

1 Iudaism si antisemitism

2 Crestinătatea fată de iudaism

3 Rasă si religie

4 Doctorul Gaster

5 Moartea Doctorului Gaster

6 Meditatie asupra arderii catedralelor

7 “Bluze Albastre”

8 A nu mai fi român

9 O convertire la românism

10 Rasism si cinematografie

Articole publicate de Mircea Eliade

Iudaism si antisemitism

- preliminarii la o discutie -

Cartea d-lui Mihail Sebastian, *De două mii de ani*, a izbutit până acum să facă pe antisemiti să urle de bucurie, pe evrei să se lamenteze si pe gazetarii destepti să scrie articole cu haz. Să vedem dacă ea poate face si altceva; dacă ne poate face să gândim.

Mărturisesc că asteptam cartea aceasta ca pe o verificare a tensiunii si a generozității opiniei publice românești. Nu a opiniei publice de pe stradă, firește. Dar cel puțin a unor anumite elite, a oamenilor, hai să le spunem, inteligenti si de inimă. Pentru că romanul aceasta semnat de un scriitor evreu si prefatat de un profesor universitar creștin - aduce cu sine nu numai o serie de calități literare, nu numai o sumă de documente sufletesti contemporane si o problematică tragică, dar însăși aparitia lui, așa cum a apărut, este un semnal si își are o profundă semnificatie. Mă refer la actul de mare curaj al autorului; de a scrie această carte - pe care nimeni nu i-a cerut-o - si a stăruii să fie prefatăată de domnul profesor Nae Ionescu, dându-si foarte bine seama si de riscurile, si de durerile si de situatiile penibile la care se expune.

Lucrul acesta a trecut nebăgat în seamă. Un om care scrie o carte vie, am spune viscerală, o carte care nu cuprinde numai confesiunea durerilor sale iudaice - căci la urma urmelor această confesiune a mai fost făcută si de alții, si poate cu mai multă eficacitate -, ci cuprinde drama si jurnalul *nedumeririi* sale de om viu în fata eternității si stupidității acestei dureri - ei bine, omul acesta întâlnește cea mai placidă reactiune. De ce? Pentru că a apărut cu prefata d-lui prof. Nae Ionescu. Toată reactiunea “opinie publice” a fost stimulată - sau, ca să fim mai precisi, paralizată - de alăturarea acestor două nume: Nae Ionescu – Mihail Sebastian.

Va să zică, actul cel mai curajos, cel mai sincer, cel mai igienic pe care l-a făcut un scriitor evreu de astăzi - acela de a accepta o prefată "antisemită" (vom vedea dacă i se poate spune astfel) – actul acesta a provocat cea mai ridicolă rumoare. Mihail Sebastian e mort astăzi în ochii coreligionarilor săi pentru că a dat o mare dovadă de tolerantă. Prietenii mei evrei uită că toată suferința lor porneste din intoleranța mediilor creștine (justificată sau nu, e altă poveste). Și lovesc astăzi într-un evreu pentru că acesta a fost *prea* tolerant...

Trebuie să recunosc că reacțiunea aceasta e dezgustătoare. Că ea dovedește mediocritatea opiniei publice românești (opinie formată, firește, din creștini și din evrei), frica de a pune problema răspicat, frica de a judeca, de a gândi, de a se revizui. Mihail Sebastian intră într-o cameră închisă, deschide larg ferestrele și spune: "nu simțiți că aici pute? Că ceva e stricat, ceva care se ascunde cu grijă, ceva care nu se vindecă?" toată lumea e jignită de cuvântul "pute". Vai de mine, cum se poate să spui asta? Cum să spui că între evrei și creștini există disensiuni, ireductibilități, plictiseli? Nu suntem toți "oameni"? Dacă există antisemitism, apoi acesta se datorește huliganilor. Este suficient să fim oameni de omenie, ca orice umbră de antisemitism să dispară...

Mihail Sebastian – ca și d. Nae Ionescu – cred altfel. Fiecare pentru motive diferite, firește. Dar așa cred – și asta o spun. În ceea ce mă privește, am de făcut obiectii și autorului și profesorului meu, d. Nae Ionescu. Dar ceea ce mă uimește de la început este conspirația josnică și polemica usoară ce se duce în jurul acestei cărți. Pentru simplul motiv că cei doi autori și-au întrunit numele pe copertă. Pentru că Mihail Sebastian a avut curajul de a spune ce crede despre evrei și despre antisemitism – și a avut cavalerismul de a apare cu o prefată ostilă, sau, așa cum se spune, "antisemită".

Acum începem să ne lămurim. Actul de curaj, de vorbire răspicată și sinceră – actul cel mai *higienic* al publicisticii românești de la război – a trecut neobservat pentru că este amestecat acolo și d. prof. Nae Ionescu. Vă rog să mă credeți, nu iau apărarea nici a autorului, nici a prefatatorului. Amândoi se pot apăra singuri. Și o vor face, fără îndoială, atunci când vor avea unde. Dar sunt indignat de felul cum a fost primită această carte, de toată conspirația idioată a celor ce știu să înjure atunci când nu li se răspunde, de tăcerea și lamentarea ascunsă a confratrilor evrei, de superficialitatea sau indiferența confratrilor creștini, de completa lipsă de înțelegere omenească și creștinească a acestei drame.

Mă rog, ce e "criminal" sau "supărător" în această carte? Fără îndoială, nu faptul că ea se ocupă de evrei. Au mai apărut cărți despre evrei, scrise de evrei, care au fost judecate fără enervare, ba chiar lăudate. Atunci, poate faptul că, în această carte, evreii suferă - din pricina "destinului", sau din cauze contingente? Nici asta. În admirabilul roman al d-lui Ury Benador, *Ghetto veac XX*, evreii suferă, ba suferă chiar mai brutal - și totuși cartea a primit laudele ce i se cuvin. Atunci, stăm și ne întrebăm: care este "crima" acestei cărți a lui Mihail Sebastian? După însăși mărturisirile presei de stânga, crima e clară: prefata d-lui Nae Ionescu. Nu *prezenta* acestei prefete; căci dacă ea ar fi fost "favorabilă" tezei iudaice (ne vom lămuri îndată dacă poate fi vorba de "favorabil" sau "ostil"), cartea d- lui Mihail Sebastian ar fi fost primită cu urale. Nu prezenta, deci; ci *sensul* acestei prefete, sens "antisemit", care își capătă grave consecințe în momentul istoric în care ne aflăm.

Va să zică, suntem înțeleși. S-a trecut peste marele act de curaj, de igienă și de dragoste (da, de dragoste) al autorului, și colaborarea dintre romancier și prefatator a fost interpretată josnic; ca un act de masochism spiritual, ca o autoinvitație la suferință. Iar tot ce profesorul Nae Ionescu a scris în prefată a fost interpretat cu o adevărată stupiditate de băieți destepti. Unul spune: e sofism. Altul: e o prostie. Un al treilea: e o smecherie. Și așa mai departe.

Dacă privim lucrurile fără enervare, prefata d-lui prof. Nae Ionescu era sortită de la început neînțelegerii. Pe de o parte, pentru că ea spune lucruri neplăcute despre evrei. Pe de altă parte,

pentru că este scrisă pe un plan al filosofiei istoriei; lucrează, adică, cu imponderabile. Înțeleg foarte bine ca ea să fie atacată pentru că ea spune lucruri neplăcute despre evrei. Dar e penibil să vezi o sumă de băieți deștepti, o serie de gazetari cu haz, prăpădindu-se de râs în fața “imponderabilelor”. Câte calambururi nu se pot face pe seama acestui cuvânt, câte jocuri “spirituale” nu pot fi improvizate cu prilejul inocentelor “imponderabile”. Parcă-i aud pe delicatii nostri prieteni: “Cum vine vorba, coane, cu imponderabilele astea? Păi ce fel de imponderabile sunt ele, când se sparg în capul ovreilor? Vezi, coane, unde duce metafizica?...” Repet, nesfârșite vorbe de haz, amuzante, scânteietoare, “inteligente”, se pot spune despre o prefată care are nenorocul să fie scrisă din punctul de vedere al filosofiei istoriei. Dar ce vreti? *Asa* se scrie filosofia istoriei: fără vorbe dulci, fără lucruri de toate zilele, fără jocuri de cuvinte.

Toate cărțile de filosofia istoriei - și a lui G. B. Vico, și a lui Hegel, și a lui Gobineau, și a lui Chamberlain, și a lui Spengler – sunt clădite pe “imponderabile”. Că sunt armate cu fapte, cu documente – fără îndoială. Dar dl. Nae Ionescu nu scria un tratat; scria o prefată. În care, fatal, nu putea fi invocat aparatul cu fapte, care dealtfel, e ușor de găsit în orice monografie istorică asupra problemei. Că această prefată e fantastică, ermetică, abstractă, pomenind de “structuri”, de “destine”, despre “Iuda” și “Mântuire”, că ea alunecă pe un plan de demonstrare greu de urmărit? - e foarte adevărat. Dar asta e filosofia istoriei, acestea sunt datele problemelor. Prefata poate fi îngustă, poate fi gresită; vom vedea. Dar, ca să fie criticată, criticul trebuie să respecte planul în care a fost scrisă, planul imponderabilelor. Altminteri, nu numai lucrările filosofilor istoriei mai sus citați pot fi foarte ușor luate în râs – dar orice filosof, orice metafizician, poate fi ridiculizat cu nesfârșit haz. Bunăoară, Kant: “Cum e cu chestia lucrului în sine, coane? Păi ce lucru în sine este ăla, dom ‘le, dacă îl simt colo, mă ‘ntelegi...?” Și așa mai departe.

Ce s-a întâmplat cu prefata d-lui Nae Ionescu? A început a fi “atacată” din punct de vedere economic, marxist, politic, gazetăresc etc. – a fost privită, cu alte cuvinte, printr-un unghi al contingentelor. D. Nae Ionescu spune că evreul suferă. Asta va îndemna pe huligani să spargă geamurile sau capetele ovreiești, asigurați prin “argumente metafizice”. Deci, prefata d-lui Nae Ionescu este primejdioasă, ba chiar este criminală, iar evreul Mihail Sebastian este un trădător de neam” pentru că a primit-o în fruntea cărții sale. Ca să fim cinstiti, aceasta este argumentul intim al presei “democratice”. (Cealaltă presă, “nationalistă”, nu zice nimic. Se bucură în tăcere sau în urale).

Că ceea ce spune d. Nae Ionescu în prefată este nejustificat din punct de vedere economic? O fi. Dar nu aceasta este problema pe care d-sa o pune. Căci, dacă e vorba așa, nici din punct de vedere botanic nu este justificată. Și nici din punct de vedere astronomic. Deci toate obiectiile care se aduc nu se tin în picioare. toate își au un singur suport real (și e păcat că, în fața unei cărți atât de sincere ca cea a lui Mihail Sebastian, lucrurile acestea nu se spun sincer, pe față, fără ocoluri). Anume: prefata apare într-un moment istoric penibil, într-o conjunctură politică în care greutatea cuvântului d-lui Nae Ionescu poate apăsa mai mult decât evreii pot îndura. Vorba noastră: huligani capătă argumente metafizice...

Lăsăm la o parte faptul că un gânditor care scrie filosofie a istoriei nu-si poate pune problema conjuncturii politice în care se tipăreste gândul. Căci atunci am acuza prea mult pe un Fichte, iar Croce nici n-ar mai cuteza să scoată ochii în lume. Dar să atacăm problema direct: este prefata d-lui Nae Ionescu antisemită? Să-mi fie îngăduită o paranteză personală: ca să vedeti ce înseamnă “antisemitism” în presa noastră, de toate nuanțele. Acum un an am fost invitat de cercul studenților evrei din Bârlad să le tin o conferință. trei zile după aceea, nu știu ce foaie a L.A.N.C.-ului mă făcea “jidănit”, “vândut jidanilor”, și așa mai departe. N-au trecut câteva luni, și apărea aici, la “Vremea”, un articol de al meu intitulat “A nu mai fi român!”. O revistă nationalistă îl reproduce și îl comentează, lăsând a înțelege că m-am “convertit la românism” (deci și la oarecare antisemitism).

Din nefericire, în cadrul suplinirii mele la Facultatea de Litere, am vorbit și despre iudaism, și am vorbit așa cum cred. În aceeași săptămână auzeam că sunt “jidani” (după cum vedeti, lucrurile erau destul de înaintate; se preciza chiar și numele meu adevărat: Elias). Dar jocul cu antisemitismul nu se opreste aici. În urma unui articol, publicat în “Vremea” (articol teribil de masacrat de cenzură, e drept; se numea “Compromiterea românismului”!), o foarte interesantă revistă săptămânală introduce o notă în care eram numit pe rând: “antisemit, huligan și gogoman”.

Toate aceste întâmplări plăcute m-au învățat să nu mai acord nici o valoare termenilor de “antisemit”. Ce poate să însemne acest cuvânt? Dacă ești nationalist, adică dacă îți iubești țara, crezi în destinul ei și te sacrifici, în măsura însușirilor tale, măririi și întăririi ei – ești antisemit? Atunci toți bunii cetățeni ai tuturor țărilor sunt antisemiti. Sau ești antisemit dacă faci deosebire între cetățenii aceleiași țări? Atunci toți istoricii timpurilor moderne și toți sociologii sunt antisemiti, și toți etnografi, toți antropologii, toți istoricii religiilor, care constată grupuri etnice și structuri spirituale semite. Sau ești antisemit dacă faci deosebire între cetățeni, scriind: evreul Husserl, sau evreul Montefiore, sau evreul Leon Blum? Atunci și redactorii unei gazete democratice de amiază, *Vestea*, sunt antisemiti; căci au scris “evreul Baier învinge pe Carnera”, în loc să scrie “californianul Baier”...

După cum vedeti, termenul acesta și-a căpătat atâtea înțelesuri conjuncturale și parazitare, încât a ajuns foarte vag, aproape impracticabil. La fel cu expresia “filosemit” sau “jidănit”. Căci dacă te revolti atunci când oameni nevinovați sunt bătuti sălbatic de niște lichele sau niște imbecili – atunci ești “jidănit”. Și dacă ai curajul (ce e drept cam rar) de a te împotrivi unor oameni care cer excluderea totală a evreilor din viața publică și comercială a țării – atunci tot “jidănit” se cheamă că ești. (După cum ești “huligan”, dacă observi că numărul străinilor din anumite întreprinderi particulare este covârșitor.) Sau dacă spui că iudaismul este o grandioasă revoluție spirituală, că creștinismul este împlinirea profetiilor iudaice, că semitii sunt *oameni*, și încă oameni care au colaborat cu forță magnifică la creșterea acestei civilizații europene, că Sf-ul Pavel, Spinoza, Einstein, și alții, nenumărați au fost evrei și s-au mândrit a fi evrei – atunci ești ori “filosemit” ori “jidănit”...

Toate lucrurile acestea sunt triste, profund triste. Și ele își au o explicație simplă: lășitatea oamenilor, lipsa lor de curaj în judecarea realității, spaima de adevăruri neconfortabile, jena de a ieși din formule și a găsi adevărul (care este întotdeauna, se știe, la mijloc). Ce confortabil este să fii antisemit! Nu ți se mai cere să judeci, de la om la om, de la țară la țară. Odată ce te-ai hotărât să fii antisemit, totul se explică, totul merge ca pe roate; jidani sunt de vină, totdeauna, jidani n-au creat nimic, jidani sunt degenerați etc. “Argumente” găsești câte vrei, în literatura confortabilă pe care alți oameni confortabili ți-o pun la îndemână: argumente antropologice, sociologice, teologice, economice etc. Și ce confortabil este să fii democrat; ești un om liniștit și sigur, până la moarte. Antisemitismul? O legendă, sau o prostie, sau o manevră politică, sau, și mai simplu, o bandă de derbedei, de huligani. totul se explică atât de simplu. Se sparg geamuri în Văcărești? Huliganii. Germania este antisemită? Huliganii. A existat antisemitism în Evul Mediu? Huliganii. Roma Imperială a cunoscut pogromuri? Huliganii. totul se explică prin huligani – după cum dincolo se explică prin jidani...

Vedeti, este foarte simplu și foarte confortabil să treci de o parte sau alta a baricadei, *să ai o convingere*, cum se spune. Este mult mai greu, mult mai dramatic, și – de ce n-am mărturisii-o? – mult mai ineficace, practic vorbind, să încerci să gândești singur, să examinezi realitățile direct, fără formule, să rămâi *om* și *creștin*, adică să-ți păstrezi întregă și dragostea ta de oameni, de toți oamenii, și judecata critică, purificată de sentimentalisme. Asemenea atitudine a avut Mihail Sebastian în romanul său. Se întâlnesc huligani acolo; dar se întâlnesc și altfel de antisemiti, oameni de care te miri că sunt antisemiti, oameni buni, caritabili, inteligenți. Asadar antisemitismul nu se

poate reduce la huliganism, crede Sebastian. Este un destin, afirmă el. Vom vedea. Dar mai întâi să vedem ce e cu prefata d-lui profesor Nae Ionescu, despre care – când nu s-a spus că e o “absurditate”, pentru că lucra cu “imponderabile” – s-a spus că e antisemită.

* * *

Domnul Nae Ionescu a evitat soluțiile comode. A refuzat, adică, să spună: “Jidani” sau “Huligani” – și să rezolve problema, fie repetând argumentele antisemite, fie argumentele umanitariste, democratice și celelalte. Domnul Nae Ionescu, ca și Mihail Sebastian, a observat că Evreul suferă. Și a încercat să arate cauzele pentru care suferă. Și pentru care va suferi până la sfârșitul lumii.

Lucrul acesta ar părea, la prima vedere, foarte firesc. Dacă d-ta evreu constati în romanul d-tale că evreii suferă – cum as putea eu, prefatator, să spun altfel? Logic. Numai că mi se pare că din punctul de vedere al filosofiei creștine pe care îl păstrează domnul Nae Ionescu în a doua parte a prefetei – nu se putea spune un asemenea lucru. Mihail Sebastian, o poate spune, în suferința lui, în deznădejdea lui, mai ales. Dar un creștin, un teolog creștin, nu poate cădea în păcatul deznădejdii, nu poate afirma universalitatea destinului de suferință al lui Israel. tot ce poate afirma, creștinește și ortodoxește, este că Harul divin e liber să mântuie sau să nu mântuie pe evrei. Atât. Dar vom reveni asupra acestui punct.

Ceea ce observăm, deocamdată, este că prefatatorul admite, și chiar justifică, destinul tragic al lui Israel, destin care, limitat la experiențe individuale (deci istorice, conjuncturale) este implicat și în cuprinsul romanului. Poate fi numită o asemenea atitudine huliganism? Nu. Pentru că atunci și Eminescu, și Vasile Conta, și Hasdeu – ca să menționăm numai câțiva dintre români – ar putea fi numiți huligani; și ei nu sunt. Ei sunt “antisemiți” teoretici. Dar poate fi și dl. Profesor Nae Ionescu antisemit? Aici stă toată încărcătura. Să încercăm s-o lămurim.

Am văzut că toate obiectiile aduse de presa democrată d-lui prof. Nae Ionescu implică antisemitismul acestuia din urmă. (S-a scris chiar cuvântul “huliganism”; dar atunci ne-am lovi de Eminescu, ceea ce ar fi grav). Dacă dl. Prof. Nae Ionescu s-ar fi menținut în tot cuprinsul prefetei pe planul filosofiei istoriei – atunci ar fi putut fi antisemit. După cum a fost Chamberlain, de pildă. Sau după cum e Rosenberg. Dar dl. Nae Ionescu, în a doua parte a prefetei, introduce câteva elemente noi, de soteriologie: Mântuirea, Păcatul, Mesia, nemărturisirea lui Israel. Elemente, asadar, de ordin teologic. Care sunt supra-istorice. Este drept că dl. Nae Ionescu încearcă să explice *istoria* și prin elemente supra-istorice. Istoria lui Israel, după părerea sa, nu se poate explica – în generalitatea destinului său – numai prin argumente de rasă, de economie, de politică; nici chiar prin argumente de religie, băgati bine de seamă. (căci sunt și alte religii necreștine, ai căror participanți nu vietuiesc sub destinul suferinței eterne. Nu se poate explica, spune d. Nae Ionescu, decât dacă ținem seama de păcatul lui Iuda (și al neamului iudeu): tăgăduirea Mesiei. Poporul ales, a fost ales pentru altceva; pentru ca să nască pe Mesia. Ori, când l-a născut, orgoliul l-a făcut să-l tăgăduiască, să nu-l recunoască; de-aici destinul eternei sale suferințe. Convertirea nu e posibilă, spune dl. Nae Ionescu, căci creștinătatea este acum o formă de viață și de spiritualitate perfect *închisă*, adică devenită nu numai *organică* (asa cum era din primele secole ale creștinismului), dar și *structurală*. Ori structurile nu se pot schimba. (De fapt, se pot schimba și structurile, dar numai printr-o intervenție a lui D-zeu în istorie, printr-o renaștere profetică și misionară – ceea ce “nu se mai întâmplă!”)

Asa cum e construită argumentarea din prefata d-lui Nae Ionescu, observăm o translație, nejustificată, din planul *filosofiei istoriei* pe cel al *teologiei* creștine. Și într-o parte și în alta, tot “imponderabile” întâlnim; dar de alt ordin. “Structura” aparține ordinului filosofiei istoriei; mântuirea aparține ordinului teologiei. Între aceste două ordine există o deosebire *calitativă*; și este

de mirare că dl. prof. Nae Ionescu, atât de lucid în dialectică nu a stăruit îndeajuns asupra acestui punct esențial. Atât de esențial, încât partea întâi a argumentației exclude partea a doua, și vice-versa.

Mai mult. În filosofia istoriei, dl. Nae Ionescu *ar fi putut* fi antisemit. Căci există o anumită filosofie a istoriei, antisemită. Însă pe planul teologiei creștine, dl. Nae Ionescu nu poate fi antisemit chiar dacă ar vrea. Căci ce-ar putea însemna “antisemitism” pe planul teologiei creștine? Imposibilitatea mântuirii, *certitudinea* damnării evreilor. Dar lucrul acesta nu-l spune nicăieri Biserica. Cel mult dacă l-a spus un eretic (Marcion). Și nu-l poate spune chiar dacă evreii (ca și alte nații necreștine) rup comunitatea de dragoste a Bisericii. Pentru că nimeni nu poate interveni în *libertatea* lui Dumnezeu. Dumnezeu poate mântui oricum, pe oricine, chiar dacă acel oricine este în afara comunității de dragoste creștină. După cum poate refuza mântuirea și unor membri din creștinătate. Ce se poate spune atunci din punct de vedere soteriologic, despre creștini și despre evrei? Că cei dintâi trăiesc în *nădejdea* mântuirii prin Isus (nici măcar în *certitudinea* ei); iar cei din urmă pot fi mântuiți, dacă grația lui Dumnezeu voinște aceasta. Există în anumite canoane câteva referiri la evrei; dar ele nu implică nicidecum *siguranta* nemântuirii evreilor. (De altfel, dacă cineva va avea vreo obiecție de făcut, vom reveni cu texte). Cum s-ar putea spune un asemenea lucru? Cum s-ar putea nega *posibilitatea* unei “convertiri” colective, făcută de un nou fervent mesianic, de o nouă invazie profetică și misionară? Convertirea individuală este altceva, pentru că ea se lovește de “structura” spirituală a insului; dar o convertire cu ferment mesianic, una colectivă, poate sfârâma structurile.

Vedeți, un Hasdeu, un Eminescu, un Vasile Conta puteau avea o doctrină antisemită. Pentru că nici unul din ei nu era teolog; și nici unul nu era *creștin* adevărat. Hasdeu era un “spiritualist” care a atacat Biserica până în ultimii ani de viață. Și totuși cu cât se apropia mai mult de spiritualism, cu atât abandona antisemitismul. Eminescu era “filosof”, nu cunostea și nu iubea metafizica creștină. Iar Vasile Conta era un materialist fervent. Toți trei, însă, puteau construi o filosofie a istoriei antisemită. N-au făcut-o (fragmentar, Hasdeu a încercat-o, dar fără nici o concepție de adevărată filosofie a istoriei). Dimpotrivă, antisemitismul acestor trei mari români este periferic; este economic și moral. Atât de periferic, încât poți face foarte bine abstracție de ele fără ca personalitatea celor trei să fie alterată sau necompletă...

Cazul domnului profesor Nae Ionescu este însă cu totul altul. Ca un gânditor ortodox, d-sa nu putea sub nici formă fi antisemit. Și, de fapt, *nici nu este*. Aceasta pare puțin paradoxal, după cele ce am citit mai sus despre destinul lui Israel. Și totuși, este foarte simplu. Prefata domnului Nae Ionescu nu este antisemită. Ea *pare* astfel pentru că cuprinde pagini amare asupra destinului iudeu. De fapt, însă, aceste pagini nu cuprind o *atitudine antisemită* – ci numai o mișcare de translație, nejustificată, din planul filosofiei istoriei pe cel al teologiei creștine. Ceea ce a fost greșit interpretat ca “antisemitism” este numai o gravă nebăgare de seamă a distinsului dialectician. Care sunt obiecțiile pe care îndrăznim să le aducem aici profesorului nostru, dl. Nae Ionescu? Le putem rezuma în două puncte: 1) trecerea de pe planul filosofiei istoriei pe cel al teologiei (adică trecerea de la structuri la spiritualitate universală); 2) afirmarea certitudinii că Iuda trebuie să sufere *la infinit* pentru că a tăgăduit pe Mesia (adică o greșală contra *nădejdei*, complicată cu greșala, mai gravă, contra *libertății* Gratiei). Dar amândouă aceste obiecții se referă la dialectica d-lui prof. Nae Ionescu - și nu la “antisemitismul” care nu există în prefată. Greșala d-lui prof. Nae Ionescu, dacă poate fi numită astfel, este de natură pur filosofică. Iar consecințele ei privesc pur și simplu admirabila construcție a prefetei – iar nu problema în sine.

Căci a fi antisemit nu înseamnă a crede că evreii suferă și vor suferi pentru că au tăgăduit pe Mesia – acesta este numai o problemă teologică, eronat rezolvată -, ci a fi antisemit înseamnă a lua atitudine decisivă contra evreilor, a-i socoti inferiori, sapani, primejdiosi etc. Din prefata d-lui prof. Nae Ionescu nu descifrăm această atitudine intransigentă față de evreime. Dacă domnia sa va lua cândva o asemenea atitudine, va trebui să scrie *altceva*. Prefata aceasta cuprinde, clar numai două lucruri: filosofie a istoriei și problematica mântuirii – și numai în cadrul acestora se pot aduce obiecții. Obiecții care, după cum am văzut, conduc la cu totul alte concluzii decât la acelea ale antisemitismului. Pentru că, încă o dată, ceea ce am obiectat noi d-lui prof. Nae Ionescu n-au fost aduse antisemitismului d-sale (care nu există și nici n-ar putea exista), ci metodele d-sale aplicate în prefată.

Vom vedea în numărul viitor ce lămuriri ne poate aduce romanul lui Mihail Sebastian.

[În *Vremea*, 22 Iulie 1934, p. 5]

Crestinătatea față de iudaism

Prietenul și camaradul meu de redacție, d. G. Racoveanu, licențiat în teologie și bun cunoscător al problemelor ortodoxe, îmi aduce o serie de obiecții în ziarul “Credința” de Sâmbătă 28 Iulie (nr. 195) [1934] în legătură cu articolul meu *Judaism și antisemitism*. Aceste obiecții se referă la afirmația mea că: nici textele evanghelice, nici Biserica ortodoxă, nu spun precis că toți evreii sunt condamnați în vecii vecilor, pentru faptul că sunt și au rămas evrei. Eu justificasem afirmația aceasta prin două argumente: 1) posibilitatea unui nou val profetic, care să convertească *în masă* pe evrei. Ce rezulta de aici? Că despre evreii *de acum* nu știu nimic – căci Harul există, și numai Dumnezeu știe ce se va întâmpla cu ei. Și, în al doilea rând, că nici despre evreii *care vor veni* nu știu nimic, căci oricând poate interveni în lume un nou val profetic; cu alte cuvinte că, teologic vorbind, nu există *specii* absolute de oameni care vor fi condamnați. Cum vom vedea îndată, creștinătatea întreagă și Biserica ortodoxă cunoaște anumite fapte care sunt condamnate în vecii vecilor; de pildă, Iuda, Satana, îngerii Satanei și oamenii care au căzut pradă lor. Dar despre evrei nu se spune nimic. Dacă într-adevăr Biserica ar fi crezut că toți evreii, *pentru că sunt și rămân evrei*, vor fi condamnați – ar fi spus-o. Și ar fi spus-o nu o dată, ci de o sută de ori – așa cum o spune despre draci și despre acei dintre oameni care le sunt robiți.

Preopinientul și prietenul meu d. G. Racoveanu nu atacă problema din același punct de vedere ca și mine. Domnia sa, ca un bun ortodox ce este, lasă la o parte foarte primejdioasa problemă a harului – și se referă numai la învățăturile Bisericii. Citează în total șapte texte variate, dintre care numai două se referă la subiect. Și conchide cam așa: “D. Mircea Eliade, făcând teologie, stă... pe deasupra Bisericii”. Să vedem.

Eu nu sunt teolog, și puțină teologie pe care îndrăznesc să cred că o cunosc, am învățat-o de la profesorul meu Nae Ionescu. Dar d. Nae Ionescu m-a îndreptat la izvoarele certe; la Macarie, la Confesiunea ortodoxă a lui Petru Movilă, la patristica orientală, la solidele exegeze catolice. M-ar minuna, deci, să fiu atât de gresit - pe când știu autoritatea izvoarelor mele. De aceea, să-mi fie îngăduit să examinez încă o dată problema, ajutat de d. Racoveanu.

Nu mă voi referi, deci, decât la textele Bisericii. Domnul Racoveanu scrie că eu gresesc când spun că nu știu nimic despre mântuirea sau damnarea evreilor. Că dimpotrivă, Biserica afirmă sigur, în această privință, că evreii vor fi condamnați pe veci. Ciudat; *afirmația aceasta a mai făcut-o cineva, Marcion, și a fost declarat eretic. A doua oară a făcut-o tot un eretic, Baius. Baius a fost acela care a contestat posibilitatea de mântuire a necredincioșilor (păgâni, evrei, mahomedani) și Biserica romano-catolică i-a răspuns astfel: “Dumnezeu conferă tuturor necredincioșilor, și prin urmare și*

celor negativi, gratia, cel puțin de departe suficientă, ca ei să se mântuiască”. (E vorba de Biserica catolică. În cea răsăriteană, nici nu s-a pus problema. Asa că am fost nevoit să citez autoritatea Bisericii într-un caz precedent, apusean. Căci la noi, răsăriteni, nu prea au existat eretici).

Va să zică, iată-ne în plină erezie. Nu în greșală teologică – ci în erezie curată. Domnul Racoveanu scrie despre mine care sunt un “foarte amator” și “ignor aproape total doctrina Bisericii ortodoxe” – că m-am “asezat pe poziția Providentei”. De ce? Pentru că *am tinut seama* și de Har în această problemă a mântuirii sau damnării evreilor. Ce spune d. Racoveanu? Că nu trebuie să tinem seama de Har, că asta e chestie gravă; căci unii oameni (în spetă, evreii) sunt pe veci condamnați. Foarte ciudat. Dar exact același lucru l-a mai spus un mare eretic, tot apusean și acesta, Jansenius. Anume: că sunt unii oameni (*toti* necredinciosii – evrei, păgâni, musulmani – și *anumiti* creștini) care sunt condamnați pe veci. Și acestei afirmatii, eretice, îi răspunde bula Papei Inocențiu al XI-lea: *divinae pietati derogantem*. Vedeti cât e de grav: păcatul contra *milei divine*, milă care e nesfârșită, și care nu ține seama de specii umane. Căci “Dumnezeu voințează cu voință precedentă, condiționată și cu dinadinsul mântuirea nu numai a predestinaților, ci și a credincioșilor, ba nu numai a credincioșilor, ci și a necredincioșilor și a păcătoșilor”. Asta spune Biserica romană contra lui Jansenius. Și îl spune și tradiția: “Hristoase, cea lumina adevărată, *care luminează și sfînteste pe tot omul ce vine în lume...*” (Orologer, Blaj, 1890, p. 18, după dr. Vasile Suci, *Dogmatica Fundamentală*).

Deci, chestia cu Providența nu stă chiar așa cum lasă a se înțelege prietenul și preopinatul meu d. G. Racoveanu. Eu n-am căzut în *păcatul de a nega posibilitatea Harului asupra necredincioșilor* (în spetă, evreii). Păcat, să ne fie îngăduit a o spune încă o dată, foarte grav. Dar să vedem mai departe.

În privința mântuirii evreilor – domnul G. Racoveanu aminteste un singur text evanghelic, *Ioan*, VIII, 24 (nu VIII, 46, cum a cules gresit tipograful). Probabil că mai sunt și alte texte, dar d. Racoveanu nu le menționează. Deși ar fi fost de dorit; căci după cum se știe, în orice discuție teologică textele evangheliilor sinoptice au mai multă autoritate canonică. Dar să vedem ce spune *Ioan*, VIII, 24: “*Veti muri în păcatele voastre. Căci dacă nu credeți cine sunt, în păcatele voastre veti muri*”. (Am reprodus traducerea folosită de d. Racoveanu. textul grec spune numai: “dacă nu credeți că *sunt*” etc. Cf. Luzzi, *La Biblia*, vol. XI, p. 319, nr. 3; *Biblia*, ed. Sf. Sinod, p. 1453; Loisy, *Les livres du Nouveau testament*, p. 650). Și d. Racoveanu comentează: “Prin urmare: *veti muri* dacă nu *veti crede* că sunt Mesia. Hotărât, d. Eliade crede că există mântuire și în afară de Biserică. Și crede că afirmatia aceasta este foarte ortodoxă!”.

Să lăsăm la o parte ce cred eu. Să vedem ce spune Sf. Ioan, în context. Prietenul meu, d. G. Racoveanu a scăpat din vedere întreg conținutul acestui magnific capitol al VIII-lea din Evanghelia Sf. Ioan. Dacă l-ar fi recitat în întregime, ar fi observat că Iisus nu se referă aici la evrei - ci la aceia care *au încetat de a fi evrei*. Nu e așa că lucrurile par puțin paradoxale? totuși, textul e clar. Căci ce spune Iisus? “*De-ati fi fost fii ai lui Avraam, lucrurile lui Avraam ati fi făcut*” (v. 39). Dar acești evrei au încetat de a fi fiii lui Avraam, deci au încetat de a mai fi evrei. “*Voi din tatăl diavolului sunteți, și poftele tatălui vostru voiti să faceți*” (v. 44) va să zică, păcatul pomenit în versetul 24 nu se referă la *voința de a rămâne evreu*, de a păstra legea veche, a semintiei lui Avraam – ci e păcatul celor care au *renunțat* la Avraam, la evreitate, și au ajuns “fiii Diavolului”.

Cu alte cuvinte: *veti muri*, nu pentru că stăruiti în evreitate – ci *veti muri* pentru că sunteți fiii Diavolului. Dar sunt *toti* evreii fiii Diavolului? După știința mea, nici un text evanghelic nu o spune, nicăieri. *Anumiti* evrei, adică aceia care au renunțat la Avraam și la evreitate – sau, mai precis, cei care trăiesc în *păcat* ei sunt fiii Diavolului, și ei nu-si vor găsi mântuirea, în veci. Ne reîntorcem, deci, la “păcatul” individual. Ne reîntorcem la aceea participare la rău prin Satana, de care vorbesc *toti* apologetii creștini, și de care au vorbit la început Evangheliile. Dar aceasta înseamnă cu totul

altceva. Una este să fii rob al Satanei și îngerilor ei (sau cu privire la păgâni, să fii *apistoi, anomoi, amartoloi*, “fără credință”, “fără lege”, “păcătoși”) – și alta este să rămâi evreu, să păstrezi Legea veche. Despre “fiii Diavolului” noi știm cu siguranță că vor fi nemântuiți. Despre evrei, însă, nu știm nimic. Căci nu ne spune nimic Biserica.

Ce înseamnă a fi evreu? A păstra vechiul legământ; a stăruie în Avraam. Spune undeva Biserica ortodoxă că cei ce stăruie în Avraam vor fi condamnați? Spune undeva Biserica noastră că evreii *întrucât sunt evrei*, nu-si pot găsi mântuirea? Nu. tot ce spune Biserica este lucrul următor: că fiii Satanei și cei ce au căzut pradă îngerilor ei - vor fi condamnați. Și acei dintre evrei vor fi condamnați care au căzut pradă Satanei; care nu mai sunt *evrei – ci fiii dracilor*.

Preopinientul meu, d. Racoveanu a introdus în discuție două elemente noi: 1) pe Iuda și 2) pe Satana cu îngerii lui. Aceasta, ca să-mi arate că sunt unele fapte pe veci condamnate. Despre Satana și îngerii lui, dracii, n-a fost deloc vorba în articolul meu. Dar foarte bine a făcut d. Racoveanu că i-a pomenit, căci astfel am câștigat un punct esențial în discuție. Anume: aflăm *certitudinea întregii Biserici creștine, de la Evangheliile până la ultimele Sinoade, că sunt anumite fapte pe veci nemântuite: dracii*. Dacă ai ști ce formidabil număr de texte există în această privință, ce clare și decisive sunt ele! Domnul G. Racoveanu a citat vreo două-trei. În orice manual de teologie creștină vei găsi câteva sute. Va să zică, Biserica ortodoxă *cunoaște* fapte cărora mântuirea le e decisiv refuzată. Sunt dracii. Va să zică, Biserica știe să afirme solemn și categoric lucrul acesta: că anumite fapte *nu se pot mântui*. De ce nu-l spune, atunci, și despre evrei? Dacă Biserica ar avea *certitudinea* că *toti* evreii sunt condamnați, pentru că sunt evrei – atunci probabil că s-ar grăbi să-l spună. Așa cum îl spune despre draci; în toate cărțile sfinte, în toate polemicele și apologiile, în toate tratatele și în toate Sinoadele. Dar nu-l spune nicăieri. Textele evanghelice la care se referă d. Racoveanu pomenesc de *acei evrei care au renunțat de a fi fiii lui Avraam și au devenit fiii Satanei*. Atâta tot.

Va să zică, nu e vorba nici de rasă, nici de neam, nici de semintie; nu e vorba nici de evreu, nici de păgân, nici de ateu – este pur și simplu vorba de fiii lui Satan și de îngerii lui. Cine urmează calea răului, cine participă la rău și colaborează la victoria răului în lume – acela e pierdut. Nu pentru că e evreu sau păgân, ci pentru că a acceptat valorile întunecului, pentru că s-a rob al Satanei.

Chiar d. Racoveanu citează acest frumos pasaj din *Ioan*, V, 29: “*Si vor iesi cei ce au făcut cele bune pentru învierea vieții, iar cei ce au făcut cele rele, întru învierea osândirii*”. Foarte clar. E vorba despre fapte *bune* și fapte *rele*. Și să nu ne grăbim să spunem că “fapte bune” fac numai creștinii. În primul rând pentru că Sf. Ioan Gură de Aur (*Homil. XVI la Epistola Romani*) ne contrazice – și în al doilea rând pentru că aceasta este erezia lui Baius: *Omnia opera infidelium sunt peccata, et philosophorum virtute sunt vitia*. Și Biserica creștină (catolică) a osândit afirmatia aceasta sub nr. 25 din bula Papei Pius V în 1565. Iar Biserica ortodoxă spune că omul cu puterile sale poate cunoaște unele adevăruri religioase naturale. Poate face unele fapte bune naturale și poate învinge ispitele mai mici. Asadar, nu toate faptele necredincioșilor sunt păcate (vezi orice manual de teologie).

Dar să ne întoarcem la celălalt element introdus de d. Racoveanu în discuție: la Iuda. Care și el este pe veci condamnat. “*Iuda, sluga și vicelanul, ucenicul și pizmăretul, prieten și diavol*” – spune *Triodionul* citat de d. Racoveanu. Are acest Iuda ceva de a face cu evreii? Nu. Este fapta cea mai nefericită de pe acest pământ. Căci era scris ca el să-l vândă pe Iisus; fără de care nu s-ar fi împlinit Scripturile. E un condamnat. Dar păcatul lui Iuda este și rămâne păcatul lui Iuda – nu al lui Israel, și nici al iudeilor. Deci, suntem înțeleși și în această privință.

De altfel, am putea cita texte la nesfârșit. Să ne mulțumim, totuși, cu câteva spicuri din *Confesiunea*

Ortodoxă a lui Petru Movilă (după traducerea lui Barbu Constantinescu, Bucuresti, 1872). Socotim că manualul acesta de teologie răsăriteană este hotărâtor. Iată de pildă ce se spune despre *evrei fată de creștini*: “Acest percept (< > etc.) sunt datori să- l tie mai mult creștinii decât iudeii, fiindcă creștinilor s-a dat de la Domnul și Dumnezeu nostru mai mare libertate decât iudeilor...” (întrebarea 50, p. 144). Va să zică, evreii nu sunt daมนาți, nu sunt definitiv pierduți – de vreme ce poate exista deosebire *cantitativă* între creștini și evrei. Dacă evreii ar fi fost definitiv pierduți, n-ar fi fost posibilă nici o comparație între faptele lor bune și faptele creștinilor, între libertatea lor și libertatea creștinilor. N-ar fi fost posibilă nici o comparație, așa cum nu e posibilă cu dracii, sau cu Iuda.

Mai departe. “În contra acestui percept (< > etc.) păcătuiesc de moarte mai întâi totii aceia care nu recunosc pre nici un Dumnezeu, după Psalmistul care zice: < > (Ps. 52, 1). Al doilea păcătuiesc... cei care-si fac sie-si mai multi zei... Al treilea... care se dau pe sine diavolului, ca fermecătorii... Al patrulea... care sunt dati superstitiilor... Al cincilea... care cred în auguriile tuturor lucrurilor... etc.” (Întrebarea 51, pp. 144 - 145). Nicăieri, deci, nu este vorba despre evrei ca fiind daมนาți pentru că au stăruit în evreitate.

Am putea aminti d-lui G. Racoveanu tratatul *Adversus Judeorum* al lui Tertulian, în care suferințele evreilor pe acest pământ sunt luate ca pildă de *suferințele eterne* ale acelora dintre creștini care vor păcătui, devenind fiii Satanei. Am putea aminti învățătura care spune că: “De sufletul Bisericii se tin și acei *necreștini*, cinstiti, care împlinesc poruncile legii naturale, sădite în inima lor”. Am putea aminti... Dar câte n-am putea aminti? Să citească prietenul meu cartea lui M. Capéran: *Le problème du salut des infidèles* (Paris, 1912), și va găsi acolo toate textele, toate canoanele și toate comentariile care îl vor lămuri. Este o carte catolică, e adevărat. Dar, cum am mai spus, asemenea probleme nu ni s-au pus în Biserica răsăriteană; și nu avem bibliografie critică asupra lor. Dar, dacă preopinutul meu nu vrea să o accepte pentru că e catolică – îl rog să-mi arate textul răsăritean precis care o condamnă, și care rezolvă altfel problema mântuirii necredinciosilor. Asta, ca să nu ne mai pierdem timpul în discutii zadarnice. Căci, “ceea ce stim cu siguranță este că nimeni nu va fi osândit decât pentru faptele sale rele.”

Ca să închei, trebuie să spun că problema mântuirii evreilor este și foarte delicată și foarte gravă. Biserica a avut tot timpul o atitudine foarte discretă. Să lăsăm pe evrei în voia Domnului și să ne ocupăm de mântuirea noastră, să păzim calea binelui, să rezistăm ispitei Satanei. Cam asta lasă a înțelege Biserica. De necredinciosi va avea grijă Dumnezeu. Dar noi nu putem spune că anumiți necredinciosi nu se vor mântui – căci atunci ne facem vinovati de erezia lui Baius și a lui Jansenius: *divinae pietati derogantem*.

Prietenul meu citează, la încheierea articolului, canonul 11 al Sinodului al VI-lea Ecumenic, care nu dă voie creștinului să aibe relații cu evreii. (Desi, canonul *nu spune că evreii vor fi daมนาți*). E drept, fată de acest canon, și eu, ca și profesorul meu d. Nae Ionescu, suntem vinovati. Dar, va să zică, *acesta* este creștinismul pe care îl invocă d. Racoveanu? Sfântul Pavel, Sfintii părinti, martirii, misticii, Sf. Francisc, toată acea magnifică oaste de iubitori și slujitori ai lui Hristos – unde sunt? Acesta este oare spiritul Bisericii? Oare nu cădem în păcatul pe care îl constata d. Nae Ionescu în Sinagogă, adică înlocuirea Scripturii cu Comentariul, a cuvântului lui Dumnezeu, cu glossa rabinilor? Simple întrebări al unuia care se simte păcătos fată de canonul al 11-lea al Sinodului al VI-lea Ecumenic. Oare este atât de puternică litera legii încât să ne facă să uităm cuvintele S-tului Pavel: “Nu leapăd harul lui Dumnezeu; că de este prin lege dreptatea, Hristos dar în zadar au murit” (*Galateeni*, II, 21)?

Rasă si religie

“Gândirea” a închinat un număr întreg (cel pe Februarie) discuțiilor în jurul Rasei, Religiei și Natiunii. După cum vedeti, numai zone dinamitate. Căci nicăieri nu intervin mai multe nervozități decât în asemenea controverse despre rasă și religie. Mărturisesc că am luat revista în mână cu oarecare sfială. Prea era frumoasă “Gândirea” în amintirea mea, prea era pură linia ei – și prea mirosea în aer a praf de puscă. Trebuie să recunosc că sfiala nu mi- era întemeiată. D. Nichifor Crainic ia o atitudine hotărâtă în fața teoriilor “creștinismului arian”, adică mai precis a “creștinismului nordic” – antisemit și antiroman – desfășurate cu atâta amploare de d. Rosenberg. Iar dl. Lucian Blaga scrie un admirabil eseu *Despre rasă ca stil*, în care-și mărturisește neîncrederea față de încercările științifice de a rezolva problema rasei, dar recunoaște existența fenomenului rasă ca stil de viață. D. Lucian Blaga nu concepe rasa ca specie biologică – rigidă și intolerantă – ci ca stil de viață și sufletește “alcătuit din latente, din posibilități sau din fragmente pe cale de a se schita”. Aceasta nu e numai o poziție de estet. Este singura poziție firească și fertilă care se poate lua în fața fenomenului rasă. “O sensibilitate stilistică elastică încearcă în prezenta raselor, ca stiluri vitale și sufletești, stări întovărășite de o anumită evlavie, ca în fața unor fenomene originare ale firei. O sensibilitate stilistică elastică se va transpune cu ușurință și cel mai adesea cu simpatie în ansamblul de valori fizice și spirituale ale unei alte rase. Nu acesta e însă cazul sensibilității stilistice de tip *rigid*. O sensibilitate stilistică *rigidă* va manifesta o aversiune față de ansamblul de valori fizice și spirituale ale unei alte rase. O sensibilitate stilistică rigidă va avea tendința să vadă în valorile fizice și spirituale ale altor rase – *non-valori*”.

Iubitor al stilurilor, al acestor fenomene originare care dau sens existenței și justifică orice fel de creație, d. Lucian Blaga afirmă necesitatea unei “purități” etnice. Dar cât de frumos justifică d- sa această “puritate” pe care au santajat-o cu atâta brio sefii politici și spirituali ai Germaniei moderne. “Mă voi declara cu alte cuvinte împotriva amestecului, dar nu din considerente biologice de puritate a plasmii ereditare, ci fiindcă mi se pare că amestecul duce în cele mai multe cazuri la lipsă de stil și într-un anumit sens la lipsă de caracter. E în joc un elementar simț al stilului și un respect quasi-religios față de formele substanței vitale, simțăminte pe care nu pot și nu înțeleg să le înving... Să nu stricăm, să nu nivelăm, să nu spălăcim, noi, oamenii, ceea ce a răsărit în sânul naturii și al sortii cu irezistibilă și convingătoare putere a unor forme originare plastic delimitate prin grație de sus.

Nu mai puțin condamnat ar fi însă și drumul celălalt, al exaltării rasiste. Atitudinea... mesianismului rasist... nu e prin nimic justificabilă.”

Am transcris acest frumos pasagi pentru că el exprimă aproape tot ce se poate spune, coerent și justificat, asupra rasei. Este incontestabil un mare merit al d-lui Lucian Blaga că a venit și de astă dată le timp cu o lămurire deplină, filosofică și creștinească. Cei care-și dau osteneala să cerceteze perioadele de creștere și instaurare a istoriei, vor putea singuri verifica acest adevăr.

[În *Vremea*, an VIII, 21 Februarie 1935, nr. 377, p. 8]

Doctorul Gaster

Bătrânul și de mult ilustrul savant, Dr. Moses Gaster, și-a dăruit Bibliotecii Academiei Române colecția sa de manuscrise și cărți vechi românești. Sunt peste două sute de rarități bibliografice, multe din ele adunate de Mihai Eminescu și cumpărate apoi de savantul doctor Gaster. Pe temeiul acestor manuscrise și cărți vechi, a publicat M. Gaster lucrarea sa din tinerețe, *Literatura populară română* (București, 1882), care, împreună cu al doilea tom din *Cuvențe den bătrâni* al lui Hasdeu, alcătuia până mai deunăzi singura monografie critică și completă asupra literaturii românești scrise;

până mai deunăzi, adică până în 1929, când profesorul Cartoian a dat la lumină primul volum din lucrarea sa de sinteză, *Cărțile populare în literatura românească*. Aceeași bogată colecție personală a folosit-o și la alcătuirea *Crestomatiei române* (2 vol., Leipzig, 1891).

Doctorul Gaster a plecat din țară în 1885. S-a stabilit de atunci la Londra, unde a ajuns rabinul Comunității Israelite. În anul acesta a împlinit 80 de ani, căci s-a născut în 1856. A fost contemporan și a cunoscut îndeaproape generația de scriitori și savanți români ai Independenței. A cunoscut pe Eminescu, de la care a cumpărat o bună parte din manuscrisele și cărțile vechi care se vor întoarce zilele acestea în țară și vor fi depuse în Biblioteca Academiei Române. A cunoscut pe Odobescu, a cunoscut mai ales pe Hasdeu, la revista căruia (*Columna lui Traian*, 1876 - 1877) colabora încă din timpul când își pregătea doctoratul la Breslau. De acolo trimite Gaster *Câteva rectificări la etimologiile grece, turce și maghiare ale lui Rösler* ("Columna", 1876, pp. 521 - 524); *Baskert = București?, fântâne arabe pentru istoria română* ("Columna", 1877, pp. 244 - 247); o recenzie la *Dictionnaire turc-arabe-persan al lui Zencker* (pp. 298 - 300); un comentariu la un studiu comparativ al lui Ispirescu (pp. 447 - 449). Tânărul savant dovedea de pe atunci o prodigioasă erudicie lingvistică și folclorică. De la Hasdeu învățase să aprecieze importanța limbilor slave și orientale pentru înțelegerea istoriei românești și balcanice. Pregătirea sa lingvistică i-a fost de un mare folos după ce ne-a părăsit. Gaster a uluit lumea științifică din Apus prin multimea și varietatea limbilor pe care le stăpânea. Căci, deși s-a specializat apoi în limbile semite, putea folosi în cercetările sale de folklor comparat toate limbile slave și romanice, limbile clasice, limba turcă, persană, arabă, limbile germanice...

Este semnificativ faptul că Moses Gaster debutează în revista antisemitului Hasdeu. Tot atât de semnificativ, ca și faptul că singurul asistent-conferențiar pe care și l-a ales Hasdeu, a fost Lazăr Săineanu, un erudit evreu. Este drept că, după ce a publicat *Literatura populară română* – unde afirma că unele basme și legende populare românești își au izvorul în legendele biblice – Gaster s-a răcit de Hasdeu. În scrierile lui Hasdeu de după 1882, se întâlnesc multe întepături împotriva lui Gaster. Dar nu știu dacă marele antisemit s-a bucurat într-adevăr de expulzarea rivalului său. Prietenia lui Hasdeu pentru elevul și asistentul său Săineanu – cel puțin până la penibilul episod din 1900 – alcătuiește una din paginile cele mai frumoase din viața marelui enciclopedist și antisemit. De altfel, fie spus în treacăt, nu știu dacă vreun bancher sau arendaș evreu a fost expulzat în epoca dintre 1870-1916. Au fost însă siliti să plece trei mari savanți evrei: Gaster, Săineanu și Tiktin. Toți trei și-au cucerit un renume european. În anii când noi primeam fel de fel de negustori galitieni – am izgonit trei capacități de mare clasă europeană...

Lazăr Săineanu a abandonat studiile sale de folklor românesc, dedicându-se – cu cât succes, o știe astăzi toată lumea – dialectologiei franceze și lingvisticii generale. Doctorul Gaster nu și-a părăsit însă niciodată cercetările începute în tinerețe. Este adevărat că s-a preocupat mai mult de sectele iudaice și de literaturile apocrife. A editat și a tradus texte ebraice.

În cele trei mari volume de *Texts and Studies* (1931) și-a adunat aproape tot ce rămăsese îngropat în vechi reviste de folklor și lingvistică. Un volum întreg e ocupat numai de texte ebraice. Cartea despre Samariteni (London, 1925), *Asatirul sau Cartea samaritană despre tainele lui Moise* (London, 1927), precum și traducerea mai veche a *Cronicilor lui Jerahmeel* (London, 1899) – au făcut din doctorul Gaster o autoritate în tot ce privește literatura eretică și apocrifă iudaică. Dar iubirea sa pentru începuturile scrisului românesc și folklorul românesc – n-a încetat niciodată. A continuat, și după plecarea din țară, să dea seama despre publicațiile românești în "Kritischer Jahresbericht über die Fortschritte der Romanischen Philologie". În 1901, colaborează la *Grundriss*-ul lui Gröber cu o *Rumänische Literatur*. În 1915 publică frumoasa carte: *Roumanian Bird and Beast, Stories* (London). În sfârșit, zilele acestea apare în colecția îngrijită de profesorul

Cartoajan si editată de “Scrisul Românesc” – o culegere din scrierile lui Anton Pann.

Îmi aduc aminte de un articol scris de mult de d. Em. Bucuta, în care povestea o vizită la Dr. Gaster, la Londra. trecuseră numai câțiva ani de la război. Domnul Bucuta admira bogata colectie de manuscrise si cărți vechi românești; se gândea, cu melancolie, că ochii obosiți ai bătrânului savant nu se vor mai opri asupra rândurilor migăloș si evlavios scrise cu sute de ani în urmă; se întreba dacă această comoară se va întoarce cândva în țară, si dacă doctorul Gaster va putea vreodată uita jignirea de acum cinzeci de ani... Iată că astăzi colectia de manuscrise si tipărituri vechi se întoarce în țară. Si doctorul Gaster a uitat jignirea, căci si-a închinat o parte din ultimele sale puteri editării unui clasic român: Anton Pann. Evenimentul e prea important, ca să nu fie subliniat si comentat.

Mai rămân însă o sumă de lucruri de făcut. Si pentru mângâierea doctorului Gaster, si pentru folosul nostru. Am putea cunoaste de la Dr. Gaster foarte multe amănunte care privesc deaproape generatia Independentei. Numai el ne-ar putea spune lucruri interesante despre un Odobescu, un Hasdeu si poate chiar Mihail Eminescu. La vârsta patriarhală pe care o poartă atât de glorios – opt zeci de ani – poate ar fi greu pentru doctorul Gaster să mai vină până la noi. Dar ar trebui delegat un tânăr istet de la Legatia noastră de la Londra, să adune de la el toate informatiile despre generatia Independentei.

Îmi îngădui o indiscretie. Îmi îngădui să citez dintr-o scrisoare a lui M. Gaster, trimisă de la Londra în 12 mai 1936, câteva rânduri. “Mi se pare că era ceva firesc ca biblioteca mea să se întoarcă în țară printr-un nepot al meu. S-a potrivit foarte bine. Si acuma, să le fie norocul acolo unde sunt!”...

[În *Vremea*, 21 Iunie 1936, p. 9]

Moartea Doctorului Gaster

Cu Dr. Gaster, mort în primăvara aceasta, când ajunsese la mijlocul celui de-al 83-lea an de viață, se stinge unul dintre cei mai învățați oameni ai veacului nostru. Făcea parte din clasa aceea de savanti, astăzi atât de restrânsă, care nu-si îngădesc curiozitatea la câteva sectoare ale stiintei pe care o cultivă. Era un enciclopedist în sensul concret al cuvântului, întocmai ca si celălalt fiu adoptiv al culturii anglo-saxone, Dr. B. Lanzer, mort si el cu putini ani în urmă, la Chicago. Putini învățați vor mai putea câmpurile vaste pe care le-a destelenit si fructificat Dr. Gaster în 60 de ani de neîntreruptă activitate stiintifică. Specia aceasta de enciclopedisti-istorici se va stinge, cu timpul. Gaster a avut norocul să-si înceapă studiile într-o epocă în care filologia si istoria atinseseră apogeul si multe din disciplinele auxiliare – care, astăzi, înghit ele singure o viață de om – nu- si căpătaseră încă autonomia.

Născut într-o familie cu bună-stare si traditie cărturărească, tânărul Gaster a învățat de timpuriu, în afară de limbile franceză si germană, elemente de limba ebraică. De altfel, printre dascălii lui de ebraică a fost si faimosul călător evreu Joseph Halévy, stabilit provizoriu în Bucuresti, după călătoria pe care o făcuse în Abisinia (M. Schwartzfeld, *A biographical sketch of Dr. Gaster's early years*, în “Gaster Anniversary Volume”, London, 1936, p.1 sq). terminându-si studiile la Liceul Matei Basarab, Gaster pleacă, îndată după bacalaureat, la Breslau, unde functiona un celebru seminar rabinic. Acolo lucrează sub conducerea câtorva renumiti savanti, printre care trebuie mentionati Graetz, Zuckermann si Joel, si câțva timp secondează pe Zuckermann în Biblioteca Seminarului. În acelasi timp, urmează cursurile lui Groeber, faimosul romanist, la Universitate. tot la Breslau, în anii studentiei sale, a început să cunoască si să se pasioneze de folklor, pornind de la literatura orală si populară ebraică, si descoperind treptat comorile populare românești, si apoi ale popoarelor slave si romanice. În 1877, la 25 de ani, obtine doctoratul în filosofie la Breslau cu o teză privind o problemă filologică: *Zur Rumänische Lautgeschichte. Die Gutturale termis* (publicată în *Zeitschrift für Romanische Philologie*, 1879, pp. 355 - 388). Despre importanta acestei lucrări a lui

Gaster, a scris recent d. prof. Cartoian în articolul său *Dr. M. Gaster's activity in the Field of Romanian Language, Literature and Folklore* ("Gaster Anniversary Volume", pp.15 - 20), citând câteva opinii competente ale specialistilor timpului. Gaster si-a dezvoltat ideea fundamentală din teza 58 mircea eliade - casus belli de doctorat în studiul *Stratificarea elementului latin în limba română*, publicat în revista lui tocilescu (*Revista pentru istorie, arheologie si filologie*, 1883, pp. 17 - 32, 345 - 356). tânărul savant își continuă apoi studiile sale ebraice la Breslau, obținând în 1881 diploma rabinică "magna cum laude".

Studiile acestea din Germania orientează întreaga activitate viitoare a lui Gaster. Savantul poliglot si polihistor va cerceta în lunga si laborioasa sa viață domenii variate, dar liniile de orientare sunt bine fundamentate de pe acum. Dr. Gaster va rămâne un romanist, un folklorist si un semitolog. Asta, în ceea ce priveste activitatea sa stiintifică. Dar, Dr. Gaster nu a fost numai un cărturar. Încă din primii ani ai tineretii sale si-a călit o puternică si limpede constiință natională. A simtit si a trăit în conformitate cu destinul poporului său, *Iudaeo fidei singularis*, remarcă incizia lui Bruno Schindler din fruntea volumului omagial. Într-adevăr, ca si colegul său întru cărturărie, ilustrul orientalist Sylvain Lévy, profesorul de la Collège de France, Dr. Gaster n-a uitat niciodata că e evreu. Sylvain Lévy si-a închinat viata studiilor indiene, tibetane si chineze, dar a păstrat permanent legătura vie cu poporul său si a fost ales spre sfârșitul vietii presedintele Aliantei Israelite. În această calitate, eruditul si umanistul Sylvain Lévy a slujit cauza conationalilor săi din toate țările, cu o energie si un devotament care poate sluji de exemplu oricărui cărturar constient de destinul neamului său. Dr. Gaster si prin pregătirea stiintifică, si prin functia sa sacerdotală – era haham al comunității evreiesti de rit spaniol din Londra – a fost un mare animator al nădejzilor nationale ale tuturor evreilor. În timpul Congresului de la Berlin, a depus efortări uriase pentru soarta poporului său (cf. Corespondenta publicată în "Gaster Anniversary Volume", pp. 545 - 548). Dar încă de la vârsta de 16 ani, tânărul savant avea constiinta limpede a misiunii poporului său si a functiei unificatoare a limbii ebraice. Într-o cuvântare tinută cu prilejul matriculatiei sale si publicată în Ha-shahar (1873) spune: "Die Nationalität und die Sprache des Landes, in dem wir leben, räumen wir ihre Rechte ein, ohne gleichzeitig unsere Nationalität als Juden, als Volk Gottes, aufzugeben... Die hebräische Sprache... ist das einzige band, welsche alle Israeliten in ihrer polyglotten Nationalität auf der ganzen Erde verbindet und in ihnen eine zweite Nationalität... nährt und belebt" (*Gaster Anniversary Volume*, p. XV, nota 1).

Asa a simtit Gaster de copil, si asa a trăit până la vârsta venerabilă a patriarhului: ca un evreu conformist, ca un rabin, ca un sionist. Căci, alături de Herzl, Gaster a jucat rolul cel mai important în sionism, si cuvântarea sa la al II-lea Congres – când a fost purtat pe umeri prin toată sala – a rămas memorabilă în istoria nationalismului evreiesc. Dr. Gaster a luat parte activă la fondarea celor dintâi colonii evreiesti în Palestina, si pentru poporul său a luptat dârz, până ce si-a dat ultima suflare. Este emotionantă lectura "Prefetei" la volumul său omagial, pe care o scrie tot un cărturar de seamă – sinologul Bruno Schindler – cărturar, dar în acelasi timp un nationalist de o admirabilă intransigentă.

Cum spuneam, anii de pregătire de la Breslau au fost ani decisivi. În periodicile savante străine, ca si în cele românești, Dr. Gaster începe de atunci copioasa lui colaborare. Una din primele tipărituri ale sale în România a fost tratatul talmudic *Mishna- Aboth* (Bucuresti, 1881), prin care eruditul semitolog inaugurează seria de editii si traduceri de texte ebraice. Să notăm, în această rubrică, volumele principale: *The Chronocles of Jerakneed* (London, 1927), *The Exempla of the Rabbis* (Leipzig, 1924), *The Asatir* (London, 1927), *The tittled Bible* (London, 1929), *Ma'aseh Book* (Philadelphia, 1934) etc. În strânsă legătură cu această activitate de editor si traducător de texte semite, trebuie notate lucrările de vulgarizare ale lui Gaster: *The Ketubah* (London, 1924), *The*

Spread of Judaism through the ages (New-York, 1926), *The Story of Chanucah* (London, 1928), *The Story of Passover* (London, 1929), *The Story of Shavaoath* (London, 1930), *The Story of Purim* (London, 1930), *The Story of the High Festivals and the Feasts of Tabernacles* (London, 1931). Am mentionat numai o parte din volumele si brosurile lui Gaster în legătură cu evreitatea, lăsând la o parte nenumăratele studii, conferinte si articole risipite în toate revistele savante sau iudaice, lăsând la o parte textele minore (al treilea volum din *Studies and Texts* cuprinde exclusiv texte inedite ebraice) si nementionând cele cinci mari volume de ritual, publicate la Londra între anii 5661 - 5666 (1901 - 1909), cuprinzând toate oficiile si rugăciunile pe care Gaster, ca mare preot, le cunoaste în toată întinderea si adâncimea lor.

Am stăruit ceva mai mult asupra acestor aspecte ale activității lui Gaster, pentru că ele sunt mai puțin cunoscute la noi – desi ele nu sunt ignorate în Occident, unde numele doctorului Gaster nu e ilustru numai ca savant, ci mai ales ca luminător al credinței izraelite si mentor al nationalismului iudaic. Dr. Gaster a fost un om profund onest si sincer în tot ce a făcut. Pentru el, istoria poporului evreiesc nu era numai un subiect de studiu, cum este pentru unii dintre coreligionarii săi. Cinstit sufleteste, nu i-a fost rusine de poporul lui, si nici n-a cochetat cu credințele străbunilor săi, rationalizându-le si îmblânzindu-le. În religie, Dr. Gaster n-a fost “un modernist”. A crezut în spiritul, dar si în litera Legii.

N-a fost un rabin de nevoie. A avut vocatia sacerdotală si nationalistă. Atât de mult l-a preocupat unitatea neamului si religiei lui Izrael, încât s-a silit să aducă la aceeasi unitate si pe “eretici”. Poate că în această iubire a lui Gaster pentru toate semintiile lui Izrael, si în această dorință secretă a lui de a vedea “unificată” spiritualitatea iudaică, trebuie căutată explicatia interesului său atât de viu pentru Samariteni, cea mai veche sectă iudaică în existență. Dr. Gaster a contribuit ca nimeni altul la descifrarea misterului care înconjura, până la el, istoria acestei secte. Cel dintâi studiu important al său, *A Samaritean Scroll of the Hebrew Pentateuch*, a fost publicat în “Proceedings of the Society of Biblical Archeology” (1900, pp. 240 - 269). În 1917 apar mai multe articole despre filacteriile samaritene (republicate în *Studies and Texts*, vol. I, pp. 387 - 461), iar în 1925 își tipăreste cele trei Schweich Lectures: *The Samaritans, Their History, Doctrines and Literature* (Oxford, University Press). Este cea dintâi sinteză profundă asupra acestei misterioase secte iudaice, pe care Dr. Gaster o cunoaste în cele mai mici amănunte, si pentru explicarea căreia bătrânul savant a cheltuit 30 de ani din viață. De altfel, doi ani mai târziu, publică traducerea cărții *Asatir (The Samaritean Book of the “Secrets of Moses”*, London, 1927), iar în 1932 apare cel dintâi tom din *Samaritean Eschatology* (London), închinat studiului legii orale samaritene si tradițiilor arhaice.

Din iubirea profundă a lui Gaster pentru istoria si tradițiile poporului său, izvoarele pasiunea sa cărturărească pentru literaturile populare semite, pentru acele texte apocrife si legende eretice care s-au păstrat mii de ani, nealterate, în comunitatea samariteană, bunăoară, sau s-au transmis în lumea întregă prin textele apocrife si literaturile populare. Când a început să cerceteze literatura populară românească, Dr. Gaster a fost atras în special către legendele biblice si apocrifele Vechiului testament. Dar, fireste, savantul si poliglotul a descoperit un câmp mult mai vast, îndată ce a început să lucreze în acest domeniu al literaturii populare. Din izvor în izvor si din variantă în variantă, Dr. Gaster a fost silit să pătrundă până în literaturile indiene, unde a descoperit uneori obârșia anumitor legende hagiografice crestine (d. ex. *Nigrodha-miga Jataka and the life of St. Eustachius Placidus*, 1894, republicat în *Studies and Texts*, II, pp. 1065 - 1070). Curiozitatea lui pentru traditia orală a tuturor popoarelor era nemărginită. A fost atras si de misterul care acoperă istoria tiganilor, si a contribuit cu studii importante la *Journal of the Gipsy Lore Society*. După exilul său la Londra, unde si-a petrecut cea mai lungă parte a vietii sale, a continuat să se intereseze de folklorul si literatura populară românească. În 1900 apare *Geschichte der rumänischen Literatur*, în 1915 *Rumanian Bird and Beast Stories*, iar în 1936, editia lui Anton Pann, *Povestea Vorbii*, lăsând la o parte studiile si

articolele mai mărunte.

Dr. Gaster a fost, de la începutul carierei sale științifice, pasionat de *texte*. Acest savant a mers întotdeauna la izvoare, chiar când o asemenea muncă implică eforturi considerabile. De aceea, o bună parte din producția sa științifică și literară constă în editarea și traducerea de texte. După cum remarcă pe bună dreptate în prefata primului volum din culegerea sa *Studies and texts in folklore, magic, medieval romance, hebrew apocrypha and samaritan archeology* (3 vol., London, 1925 - 1928), textele își păstrează permanent valoarea, oricare ar fi soarta ipotezelor construite asupra-le. Dar, în această pasiune pentru texte, se poate descifra mai mult decât nevoia omului de știință de a-si cunoaște izvoarele. Dr. Gaster găsea în lectura neodihnită a acestor texte populare, putinta de comuniune cu sufletul celor mulți și al celor umili, calea către inima neamului său și către a celorlalte neamuri. Căci asemenea oricărui mare patriot, savantul acesta ajunsese să iubească foarte multe neamuri, tocmai pentru că învățase de tânăr să-si iubească neamul său. N-a fost un cosmopolit, desi a fost un om universal.

Meditatie asupra arderii catedralelor

De câte ori, la Berlin, mă plimbam prin fata frumoasei sinagoge din Charlottenburg – îmi aminteam de 6 Februarie. Nu mă duceam cu gândul la revoluția bolșevică din Rusia, la sutele de biserici arse, la miile de preoti împușcați, la milionul de “albi” executați de histeria fratricidă și de demența lui Djerjinski. Nu voiam să merg chiar atât de departe. Dar mă întrebam numai atât: Cum se face că, sub o dictatură fascistă, de un antisemitism violent, ca cea a lui Hitler, și o sinagogă stă totuși mândră și reculeasă în inima Berlinului, - în timp ce la 6 Februarie, la Paris, cel dintâi lucru pe care l-au încercat comunistii francezi a fost să pună foc catedralelor?!

Sine ira et studio... Nu stiu dacă se mai poate scrie, astăzi, și asupra unor împrejurări ca cele de față - *sine ira et studio*. Încerc totuși să înțeleg acest lucru simplu: de ce comunistii francezi – ca și cei ruși, ca și cei spanioli – s-au repezit întâi la biserici, iar antisemitii germani s-au multumit să aplice legi riguroase împotriva evreilor, fără să se dedea la acte de sălbăticie? Orice mi s-ar spune despre teroarea hitleristă, nu pot uita un lucru: că, în plin centrul Berlinului, o sinagogă stă solemnă și nesiluită – așa cum n-a stat nici o biserică în Rusia. Orice mi s-ar spune despre masacrele hitleriste, nu pot trece peste un fapt simplu: că nici măcar presa cea mai anti- fascistă din lume n-a vorbit vreodată despre “mii” de asasinate în Germania – în timp ce jurnalele sovietice publicau mai acum un an cifra oficială a execuțiilor contra-revolutionarilor: *un milion și jumătate*. Atâta recunosteau ei că au ucis...

Stati acum și judecați: o revoluție fascistă- antisemită, care nu siluieste sinagogile și nu execută evreii în masă; o revoluție comunistă, care arde mii de biserici și execută un milion și jumătate de oameni.

Să fi fost oare adversari politici toți acești nefericiți executați? Nu o afirmă nimeni; ar fi fost de altfel și greu de crezut. Cam prea mulți preoți puși la zid, cam prea multe femei spânzurate, cam prea mulți copii arși de vii – ca să fie vorba numai de adversari politici. E mai simplu: e vorba, mai ales, de histerie, de acea bestială nevroză produsă de vederea sângelui. Așa s-a întâmplat și în Revoluția Franceză, așa s-a întâmplat astă-vară în Spania, în primele zile ale războiului civil. Militienii și femeile, la vederea sângelui, erau cuprinși de o isterie colectivă, care îi îndemna să masacreze până la extenuare. La Passionaria nu este o fericită excepție a eroismului hispano-comunist. Este un exemplar ceva mai apăsător al unei ferocități neurotice, destul de ușor de explicat clinic. Din ziarele englezești pe care le citeam la începutul războiului civil – aflam amănunte înspăimântătoare: femeile care sileau pe militieni să ucidă, să nu ia prizonieri; femeile care masacrau pe răniți, după luptă; care

amenintau cu revolverele pe militieni pentru că acestia refuzau să execute, obositi si dezgustati de atâta sânge...

Când se spune, despre războiul civil din Spania, că atrocitățile sunt egale de ambele părți – se exagerează din exces de prudentă.

Atrocitățile sunt mai sălbatice din partea acelei “armate” în care intervin femeile, si, în general, oamenii pasnici (militienii, în cazul Spaniei). Soldatii sunt obisnuiti cu sângele; bărbații obolesc mai repede decât femeile când e vorba de masacrat rănitii (cazul Sarmizegetuza, cazul bulgăroaicelor de la turtucaia). Dealtfel, dacă într-o zi acel oaspete sosit de curând din Spania s-ar hotărî să ne povestească felul în care au fost executati 20.000 de oameni la Madrid – am afla, fără îndoială, amănunte foarte interesante...

Rămâne bine stabilit un lucru: că orice miscare revolutionară cu caracter comunist este sângeroasă si anti-religioasă. Comunistii de bună-credință, dacă îi întrebi, îți dau întotdeauna acelasi răspuns: *Trebuie* să fie sângeroasă, căci altminteri n-ar mai fi revolutie – si *trebuie* să ardă bisericile, pentru că creștinismul se confundă cu capitalismul si regimul burghez.

Răspunsuri care mi se par complet nefundate. Nu este deloc adevărat că o revolutie trebuie să fie cu necesitate sângeroasă (adică, urmată sau întretinută prin *masacre în masă*). Nu vorbim de Anglia, țară clasică a revoluțiilor fără sânge. Vorbim însă de România, unde s-au făcut, în 70 de ani, cel puțin cinci mari revoluii sociale si nationale, fără vărsare de sânge: 1) dezrobirea tiganilor, 2) secularizarea averilor mănăstirești, 3) reforma agrară, 4) etatizarea subsolului, 5) conversiunea. Dacă ne gândim bine, ceea ce în Spania (înainte de războiul civil, adică în primăvara 1936) se încerca să se obțină prin arderea bisericilor si terorizarea preoților – la noi se obtine de la jumătatea veacului trecut prin legea secularizării averilor mănăstirești. tot asa si cu reforma agrară. S-a spus că românul n-are constiință de clasă (de ex. boierimea) si de aceea nu reactionează când este deposedat. Vi se pare atât de gravă această lipsă a “constiintei de clasă”? Fenomenul românesc prezintă, din orice unghi de vedere este judecat, caractere de unitate pe care nu le are fenomenul francez bunăoară, sau cel german. Mi se pare foarte natural ca să nu existe constiință de clasă în România – când stiu că limba română nu are dialecte, si că poporul român s-a format în centrul unei vaste arii începând din muntii tatra si sfârșind în Balcani, fără asa numitele “miscări ciclonice”. Mi se pare iarăsi natural ca revoluțiile sociale să se fi făcut în România firesc, “patriotic”, oarecum în familie. Nu înțeleg de ce revendicările sociale, juste, să se sustină numai prin Karl Marx. Noi avem pe un Nicolae Bălcescu, pe un Bogdan Petriceicu Hajdeu, pe un Eminescu – care cereau reforme sociale pe temeiuri “rasiste” si “patriotice”; se făceau, adică, exponentul tărânimii autohtone împotriva fanariotilor si a străinilor (nemți, rusi, evrei, bulgari).

Să ne întoarcem acum la al doilea argument al comunistului de bună credință: Biserica Romano-Catolică este reactionară si s-a făcut instrumentul capitalismului. De la început fie spus, aceasta n-ar fi un argument pentru distrugerea catedralelor si executarea preoților. Să ne amintim că, pentru hitleristi, evreii sunt “dusmanii umanității”; totusi, n- au fost incendiate sinagogile si n-au fost masacrati cei 600.000 de evrei ai Germaniei. Mi se va răspunde: “În Germania n-a fost Revolutie”. Să admitem că, într-adevăr, n-a fost; dar a fost o cucerire a puterii; Hitler are astăzi puterea deplină; ar fi putut incendia sinagogile si ar fi putut masacra pe evrei. N-a făcut nici una, nici alta. Din prudentă, din slăbiciune, din spirit de tolerantă? Hitler n-a prea dovedit asemenea virtuti crestine. Dacă n-a incendiat, si n-a masacrat – asta a făcut-o pur si simplu pentru că n-a încurajat histeria luciferică, n-a provocat fiara umană prin executii preliminare. S-a multumit cu lagărele de concentrare; mai puțin grav, în orice caz, decât revolverul descărcat în ceafă sau spânzurătoarea. Asasinate a cunoscut si hitlerismul. Dar îndrăzneste cineva să mentioneze asasinatetele lui Hitler

alături de acel milion și jumătate din Rusia bolșevică?!...

Cei care vorbesc de reactionarismul “Bisericii Romano-Catolice” uită cam repede tot ceea ce dădorea Europa acestui catolicism. Uită cultura păstrată, adâncită și transmisă de Biserică. Uită că “europeanul” ar fi ajuns o fiară histerică și ar fi pierit în câteva sute de ani – ca hunii lui Atila – dacă n-ar fi cunoscut caritatea creștină, morala creștină, filosofia creștină.

Poate fi făcută vinovată întreaga Biserică Romano-Catolică pentru câteva greșeli ale anumitor Papi sau Episcopi? Dar regii, și împărații, și democrațiile, și republicile, și dictatorii – au făcut greșeli de o mie de ori mai grave și mai numeroase. Este biserica împotriva revendicărilor sociale? Dar secolul XIX cunoaște un socialism creștin alături de un socialism laic și marxist. Dar opera de ajutor social a Bisericilor creștine într-un sigur an întrece tot “ajutorul roșu” de la început și până în 1936. Este Biserica *organic* legată de capitalism?

Amintiți-vă că ea a fost legată de toate formele economice și sociale ale lumii; a acceptat și feudalismul, și monarhia, și republica. A fost în luptă cu *toate* aceste forme de viață – și s-a împăcat cu *toate*. Biserica Romano-Catolică (vorbim de ea, pentru că ortodoxia și protestantismul, evident din motive diferite, nu prea se amestecă în treburile Statului), promovează și ea revendicările și reformele economice. (Cititi de pildă Codul Social, asupra căruia se găsește în altă pagină, o scurtă notită). O revoluție socială, dacă se poate face fără Biserică, se poate face foarte bine *alături* de ea, nu *împotriva* ei...

Și cu toate acestea, cel dintâi lucru pe care îl atacă bravii comunisti francezi, spanioli sau ruși – sunt bisericile. Meditați puțin asupra acestor amănunte care se explică unul pe altul: setea de sânge, de sălbăticie inutilă; patima de a arde bisericile; refuzul primatului spiritualului (al *oricărui* primat spiritual, fie el laic sau budhist); umilirea valorilor europene (monogamia, familia, caritatea, frumosul mediteranean, personalitatea). Lucrurile acestea nu se întâmplă *în orice revoluție*; fascismul sau hitlerismul, bun sau rău, cum o fi, nu cunoaște nici incendiile, nici masacrele.

Lucifer e în deplină libertate numai în Răsărit.

[*Vremea*, an X, 1937, Februarie 7, nr. 474, p. 3.]

“Bluze Albastre”

Adevăraților comunisti

O carte proastă e un caz facil și reconfortant; o înjuri sau o ignori și ti-ai făcut datoria. Dar o revistă proastă, nu știu precis de ce, produce întotdeauna o tristă și deprimantă abandonare sufletească. O revistă proastă e un atentat la psihologia normală a vieții asociate. Ea pune întrebări destul de grave și angajează responsabilități care nu pot fi solutionate printr-o simplă ridicare din umeri sau o glumă rea. Mai ales când în numele revistei proaste vorbește ultima promovție a ultimei generații de tineri, unii mai liberi și mai emancipati decât alții.

Sper că nu mai e nevoie să prezint grupul de literati și proletari din jurul revistei “Bluze Albastre”. Ei sunt cunoscuți prin delicioasa lor impertinență (și asta ne bucură, pentru că așa am rămas și noi), prin aventuroasa lor schimbare de patroni (și asta dovedește căutare, primenire, emancipare), prin ignoranța lor orgolioasă și admirabilul lor dispreț pentru orice muncă intelectuală organizată, pentru orice “spiritualitate”, orice lectură fără *imprimatur* de la Moscova și orice gratuitate artistică. Nu știu

ce cred alții, dar pe mine revolta aceasta împotriva eruditei și rafinamentului occidental, a gândirii abstracte și a scrisului valid – revolta aceasta a celor mai tineri dintre tineri, mă bucură. O așteptam, chiar, ca o reacțiune împotriva setei noastre de cunoaștere, de experiențe gratuite și de lecturi neproletare.

Surpriza “Bluzelor Albastre” e deci, cu atât mai mare. Căci pornind de la un grup de tineri atât de emancipati de canoane – și ajungând la o revistă de incontestabilă mediocritate, de strict dogmatism și de exilantă limbă românească, mărturisesc, la aceasta nu mă așteptam.

Cum, asta e literatura proletariului? Acesta va fi rezultatul magnificului experiment social ce se așteaptă, numai aceasta? Căci doară nu e nevoie să fii comunist și să proclami că vrei să scrii literatură pentru proletariat – ca să reeditezi ura și pamfletul, ignoranța și dogma, mediocritatea și intoleranța. Păcatele acestea le cunoaștem noi de mult, în răbdătoarea noastră patrie. Socotem ignoranța, dilantismul, invidia, mediocritatea, intoleranța și dogmatismul – viciile generațiilor trecute. O parte din ele le recunoaștem chiar printre noi. Dar în nici un caz nu le-am crezut cununa Artei și Vietii sociale ce ne așteaptă într-un viitor mai mult sau mai puțin apropiat.

Mediocritatea și intoleranța în scrisul tinerilor sunt simptome triste. Căci poți fi intolerant numai dintr-un unghi de vedere spiritual, de pe o poziție profetică. Dar nu poți fi intolerant afirmând asurzitor primatul economicului. În acest caz poți fi cel mult un somer căutând stăpân. Și atunci nu e nevoie să scrii literatură și doctrină pentru proletari.

Tinerii noștri, în literatură, vor o tehnică nouă, adaptată pentru un public nou. Un punct de plecare admirabil. Dar dacă proza lor – reportajii tendentioase, sentimentale și politice – reprezintă literatura proletariului, atunci nu e deloc o încurajare și nici o invitație pentru convertire la comunism.

Eu stiam odată că revoluția comunistă nu tinde numai la o reformă economică, ci la o primenire în masă a întregii psihologii, la un nou profetism, la o instaurare a vietii libere. Bune sau rele, realizabile sau irealizabile – criteriile acestea puteau fi, în orice caz, discutate. Dar “Bluzele Albastre” reeditează problematici învechite, polemici inutile și de mult depășite. “Artă pentru artă” sau “artă cu tendință” – mi se pare că aparțin vitrinei caragealești. Revolta împotriva “abstractului” are o istorie de cel puțin cincizeci de ani. Intoleranța contra oricărei “spiritualități” streine trăiește pe acest continent de două mii de ani. Și ea e cu atât mai vehementă cu cât convertirea e mai improvizată; cu atât mai dogmatică, cu cât ignoranța e mai evidentă.

Tot ceea ce am admirat la acești tineri, tot jemenfichismul și continua lor frondă, goana lor după neconventional, viața lor bohemă, discuțiile lor la Bar- Automat, alura lor de tribuni eleganti și parfumați, în sfârșit curajul lor de a afirma una și a face alta – toate acestea s-au făcut nevăzute în “Bluze Albastre”. Lăsați de capul lor, au dovedit ce pot realiza. Sau poate, un ordin, un stăpân care vrea mercenari securi, iar nu bohemi? Aceasta le-ar explica, într-un anumit sens, mediocritatea scrisului lor ultim.

Bunii noștri prieteni nu văd cât de burgheză e munca lor, cât de individualistă e metoda lor. Căci o convertire la un nou sistem de viață asociată nu se face prin propagandă individuală – ci e un vânt profetic, o surpriză inspirată, o convertire în masă, la temelie careia stă întotdeauna o experiență spirituală (iar nu, vai, o viziune economică) prodigioasă. Mesagiul unei noi Vieti și unei noi Arte nu poate fi dus, în nici un caz, de tineri lipsiți de asemenea experiențe. O revoluție sau o reformă nu se învață într-un ceas de vorbărie la “Automat”, și energia convertirii nu o capătă o duzină de someri enervati. Acestia ajung, cum au ajuns, mercenarii unei idei streine.

Așteptăm, încă, literatura “adevăraților comunisti”. O așteptăm pentru că, oricât de discutabilă ar fi doctrina lor, realizarea lor artistică va fi, sunt sigur, un câstig al limbii și literaturii românești.

A nu mai fi român

A apărut, acum de curând, o nouă modă printre tinerii intelectuali și scriitori; a nu mai fi români, a regreta că sunt români, a pune la îndoială existența unui specific național și chiar posibilitatea inteligenței creatoare a elementului românesc. Să ne înțelegem bine: tinerii acestia nu depășesc naționalul pentru a simți și gândi valorile universale, ei nu spun: “nu mai sunt român pentru că sunt înainte de toate om, și cuget numai prin acest criteriu universal și etern”. tinerii acestia nu disprețuiesc românismul pentru că sunt comunisti, sau anarhisti, sau mai știu eu ce sectă social universală. Nu. Ei pur și simplu, regretă că sunt români, și ar vrea să fie (o mărturisesc) orice altă nație de pe lume, chinezi, unguri, nemți, scandinavi, ruși, spanioli; orice, numai români nu.

S-au săturat până în gât de destinul acesta de a fi și a rămâne român. Și caută prin orice fel de argumentare (istorică, filosofică, literară) să demonstreze că românii sunt o rasă incapabilă de gândire, incapabilă de eroism, de probleme filosofice, de creație artistică, și așa mai departe. Unul dintre ei se îndoiește atât de mult de realitatea unui neam românesc războinic, încât își propune să citească *Istoria Imperiului Otoman* a lui Hammer, ca să verifice dacă într-adevăr s-au luptat vreodată românii cu turcii, și i-au învins! Altul crede că orice creier care conține în istoria și cultura “românească” nu e de origine română: Cantemir, Kogălniceanu, Eminescu, Hasdeu, Conta, Maiorescu, Iorga, Pârvan etc. etc. – totuși, dar absolut totuși sunt streini.

Sunt slavi, evrei, armeni, nemți, orice; dar nu pot fi *români*, românii nu pot crea, nu pot judeca; românii sunt destepti, sunt smecheri, dar nu sunt nici gânditori, nici creatori.

Dacă le pronunți vreun nume despre care se știe sigur că e românesc, au alte argumente.

Este din Oltenia? Sânge sârbesc. Este din Moldova? Moldova întregă este slavizată. Din Transilvania? Sânge unguresc. Cunoșc câțiva moldoveni care spun cu mândrie: am sânge grecesc, sau: “strămosu-meu a fost rus”. Singura lor sansă de a fi oameni adevărați este de a-și dovedi că originea lor nu este curat românească.

Nu cred că se află țară europeană în care să existe atâția intelectuali cărora să le fie rusine de neamul lor, să-i caute cu atâta frenezie defectele, să-si bată joc de trecutul lui și să mărturisească în gura mare, că ar prefera să aparțină, prin naștere, altei țări.

Totți tinerii acestia au de făcut obiecții neamului românesc. Mai întâi, spun ei, românii sunt destepti și asta îi împiedică să aibă drame interioare, să cunoască profunzimea sufletului omenesc; îi împiedică să aibă probleme. Cine nu are probleme sufletești, cine nu capătă insomnii din cauza meditațiilor și agoniilor, cine nu e în pragul nebuniei și al sinuciderii, cine nu ajunge pentru zece ani neurastenic, cine nu uită: “Neant! Agonia! Zădărnicia!”, cine nu se dă cu capul de pereti ca să afle “autenticitatea”, “spiritualitatea” și “viața interioară” acela nu poate fi om, nu poate cunoaște valorile vieții și ale culturii, nu poate crea nimic. Românii sunt destepti – ce oroare! Unde poate duce desteptăciunea? La ce-ti folosește faptul că poți cunoaște, superficial realitatea – când îți lipsește facultatea de a imagina probleme, îți lipsește boala prin care poți întrezări moartea și existența, îți lipsesc însesi elementele dramei lăuntrice? tinerii acestia sunt supărați pe neamul românesc pentru că românii nu au drame, nu au conflicte și nu se sinucid din disperare metafizică. tinerii au descoperit o întregă literatură europeană de metafizică și etică a disperării. Și pentru că disperarea este un sentiment necunoscut românului (care a rămas, în pofida atâtor erezii și culturalizări, drept credincios Bisericii Răsăritene), tinerii intelectuali au dedus stupiditatea

iremediabilă a acestui neam. tot ce nu se găsește în Pascal, în Nietzsche, în Dostoievski și Heidegger – și toate aceste genii au elaborat o gândire impenetrabilă structurii gândirii românești – tot ce nu se găsește în nebunia unui biet om din Germania, în viziunile unui rus și în meditațiile unui catolic în vesnică îndoială nu înseamnă nimic, nu are valoare filosofică, nu are valoare umană.

Alimentați de lecturi europene, mimând drame europene, voind cu orice pret o spiritualitate care să se asemene chiar numai exterior cu spiritualitatea occidentală sau rusă – tinerii n-au înțeles nimic din geniul acestui popor românesc, bântuit de atâtea păcate, având nenumărate lipsuri, dar strălucind totuși cu o inteligentă și o simțire proprii. tinerii au reactionat împotriva curentului de acum zece-zece ani, pornit de la “Gândirea” și “Idea europeană” (Pârvan, Lucian Blaga, Nae Ionescu, Nichifor Crainic; originile sunt tot în cursurile și 46 mircea eliade - casus belli publicațiile lui N. Iorga) care proclamase “autohtonismul”, “specificul etnic”, în artă și în gândire și încercase cea dintâi filosofie ortodoxă prin crearea tipologiei românești. Cauzele acestei reacțiuni (care a început prin a fi pur spirituală, pentru a ajunge în deplin nihilism, negație a istoriei, relativism în cultură, disoluția conceptelor critice etc.) sunt mult prea interesante și prea aproape de noi ca să ne încumetăm să le discutăm în acest articol. Dealtfel nici n-am încercat azi să cercetăm întreg fenomenul “a nu mai fi român”, ci numai să denunțăm câteva din aberațiile ultimei mode intelectuale.

Acei care disperează de destinul de a se fi născut români, judecă strâmb meritele și defectele poporului. Ei vor problematică, îndoială, eroism – iar poporului român îi e cu totul străină îndoiala și despre eroi are o concepție cu totul familiară. Pentru un tânăr intelectual *credința* și *îndoiala* au valoare filosofică, deschid căile meditației prin “probleme”; pentru un tânăr român, nu există îndoială, el crede firesc (“asa cum curg apele, sau cresc florile”), fără “probleme” (tânărul român este realist; vezi colecțiile de proverbe, ca să înțelegi cum a reactionat el contra încercărilor de idealism, de criticism, aduse de popoarele cu care a intrat în legătură).

Intellectualii au despre *eroi* o concepție morală sau magică; și într-un caz, și în altul, ei judecă individualist, iar la limită, demoniac. Am arătat altădată ce cred românii despre eroii neamului; ceea ce cred și despre personagiile biblice și apostolice, că trăiesc într-un rai ca un plai românesc, că gândesc la nevoile lor, familiale, ca și în viață, coboară pe pământ în ceasuri grele, stau de vorbă cu oamenii într-un limbaj familiar etc. Eroii, așa cum sunt înțeles de popor și eroii așa cum sunt închipuiți de intelectualii tineri – nu au nimic – de-a face între ei. Unii au un eroism pe care li-l dă viața asociată, ceilalți concep un eroism etic, de probleme, de drame și conflicte.

Apoi, tinerii intelectuali judecă totdeauna un popor prin ce *crează*, nu-l judecă prin ceea ce *este*, prin supraviețuirea lui. A “crea” este o concepție individualistă; *a fi* așa cum a lăsat Dumnezeu, este adevărata axă a “spiritualității” poporului. În concepția poporului, nimic nu se creează, nimic nu se face; lucrurile vin și pleacă, lucrurile *se întâmplă*. Dar aceasta este o problemă prea complicată pentru a o rezolva aici. Este adevărat că poporul românesc suferă de multe păcate, este adevărat că ne lipsesc multe axe – dar aceasta e condiția noastră umană, acestea sunt posibilitățile noastre de a atinge universalitatea. Putem pleca de la ele, sau le putem ignora, pur și simplu. Dar nu e nici cavaleresc, nici eficace – să ne fie rusine că ne-am născut români, numai pentru simplul motiv că nu găsim în valentele românești ceea ce vrea Chestov sau Dostoievski.

[*Vremea*, an VI, 1933, Septembrie 10, nr. 304, p. 6.]

O convertire la românism

Hebdomadarul nationalistilor tineri reproduce în ultimul său număr două articole de ale subsemnatului, anunțând că ele dovedesc “convertirea” mea la românism. M-am întrebat, cu destulă

seriozitate, dacă am încetat cândva de a fi român. Oare faptul că am militat, alături de atâția alții, pentru experiență și pentru spiritualitate, pentru o cultură autentică și o creație personală – a însemnat că nu mai eram român? Oare “aventura” înțeleasă ca gest decisiv, cu riscuri, dar și cu imense posibilități (de adâncire, de creație, de organicitate) – suprimă condiția etnică și socială a celui care o încearcă? Dimpotrivă am crezut întotdeauna că numai experiențele, autenticitatea, cultura – pot limpezi substanța etnică a unui om, îl pot conduce la deplină înțelegere de sine, la deplină stăpânire a tuturor forțelor etnice.

Există o condiție (umană, cosmică) a românilor, așa cum există pentru fiecare alt popor. Dacă cineva îi relevă greselile, nu înseamnă că e un “rău român”; după cum cineva care îi constată meritele nu înseamnă că s-a “convertit” la românism. O convertire e ceva factice, exterior, ineficace. Oamenii sunt așa cum sunt, nu pot fi altfel.

După câte îmi amintesc, lucrurile acestea simple nu le-am uitat niciodată. Erau implicate în orice am scris și orice am gândit. Este penibil să discut aici o chestiune personală, dar mi se pare că se fac prea multe cofuzii în publicistica noastră contemporană. De pildă, se crede că fiecare tânăr cu gândire articulată, trebuie să aibă o “atitudine politică”. Asta e o confuzie; există o istorie care se face, și altă istorie care se consumă. Numai în privința istoriei care se consumă e necesară o “atitudine politică”. Dar sunt atâția tineri care cred, însă, în primatul spiritualității, care cred că e mai necesară și mai fecundă activitatea pur spirituală – decât una politică. Oamenii acestia au despre istorie o concepție mai largă, mai umană. Ei știu că ideile și experiențele “spirituale” au nevoie de decenii ca să se poată actualiza în contemporaneitate, să se poată consuma.

A crede în primatul spiritualității nu înseamnă a fi un om abstract, un om mort. Dimpotrivă, singura viață concretă, pliantă, ce se poate neconștient depăși – este această spiritualitate. Care nu înseamnă abstractiune, sicutitate, eruditie, lasitate, anarhie – ci singura posibilitate de a avea priză asupra realului, singura posibilitate de a trăi în concret. Firește, nu pretind că toate lucrurile acestea se pot discuta într-un articol de ziar – dar e bine să fie menționate, cel puțin.

...În ceea ce privește “românismul” nou, nu l-am dezis niciodată. Este drept, am suferit pentru el de câteva ori; când studenții români creștini au zădărnicit o conferință de la “Fundatie” – și când am cetit cum au fost expulzați doi mari savanți: Moses Gaster și Lazăr Săineanu.

[Cuvântul, An IX, Septembrie 22, 1933, nr. 3021, p.1]

Rasism și cinematografie

Mi-a fost dat să văd în aceeași săptămână două filme rasiste: *Nibelungii* (partea a II-a) și *Casa misterelor* (misterul doctorului Fu Man Chu). Nu fac aici cronică cinematografică, și e suficient să spun că *Nibelungii* rămâne un film de epocă, în timp ce *Casa misterelor* este unul dintre cele mai inepte producții ale anului. Dar ceea ce le aseamănă – spre rusinea *Nibelungilor* – este culoarea lor accentuat rasistă. Amândouă sunt o apologie a rasei albe, în speta a arienilor. În *Nibelungii*, hunii lui Attila parcă ar fi niste bosimani. Oamenii acestia care au vânturat Europa întreagă, care au ucis mii de arieni și în fața cărora cordoanele germanice se spulberau – eroii acestia pe care Istoria (istoricii europeni, mai degrabă) i-a hulit și i-a batjocorit, trăiesc în filmul nemțesc ca niste larve, înaintează pe burtă și fug de sting pământul, când arianul tronje se aruncă în mijlocul lor, îmbrăcat în zale și cu un bici de lanturi în mână. E ridicul și neverosimil până la revoltă. Două duzini de nemți, asediați în palatul lui Attila, rezistă atacurilor câtorva mii de huni, omoară pe capete și nu pot fi biruiți decât tot de un german, vasalul lui Attila.

Se exaltă în *Nibelungii* toate virtutile ariene, dar apologia aceasta este atât de prost trucață, încât

ajunge aproape o pedagogie războinică.

În *Casa Misterelor*, lucrurile se petrec cam în același fel. Europeanii apar din film ca niște adevărați stăpâni, înzestrați cu toate virtuțile; sunt curajoși, plini de inițiativă, rezistă până la urmă oricărei tentative și oricărei suferințe, râd în fața morții, spun cuvinte cu majusculă în camera torturilor, în sfârșit, sunt niște adevărați eroi. Ceilalți, asiaticii, sunt totdeauna fricoși, lași, viciosi (banchetul din palatul lui Fu Man Chu, expresiile acelea alterate de libido și descompunerea simțurilor), sunt cruzi, sălbatici etc.

Nu știu ce profesor este torturat, moare de sete și de foame, dar rezistă. O fată, în clipa când e condusă la sacrificiu (va fi sacrificată noului zeu asiatic, inventat de Fu Man Chu ca să realizeze unitatea Asiei!... dacă se poate închipui o asemenea ineptie anglo-americană), în ceasul când vestalele chineze o îmbracă, stă dreaptă în fața călăului și spune, cu o expresie extatică, de martiră: "Sunt gata!"

Este pur și simplu revoltător. Noi, care nu suntem coloniali, râdem de asemenea caraghioslăcuri civilizate, și apoi le uităm. Dar gândiți-vă că *Misterul lui Fu Man Chu* se rulează în sute de orașe asiatice, gândiți-vă că s-au cheltuit milioane pentru a se monta un film de ură contra rasei galbene. Și oamenii aceia din Asia nu trec atât de ușor asupra unor lucruri care pentru noi sunt de bun simț artistic, iar pentru ei reprezintă caritatea creștină a cuceritorilor, umanitatea rasei albe, civilizația ei.

S-ar crede că toate acestea nu ne privesc. Și totuși, datorită propagandei acesteia stupide, populațiile asiatice asimilează spiritul și cultura europeană cu politica anglo-saxonă. Cred că așa sunt europenii, așa suntem toți. Și ne urăsc. Oare nu supără pe nimeni ura aceasta, de care noi nu suntem vinovați, dar pe care o încurajăm prin tăcerea noastră?

[*Cuvântul*, an IX, 1933, Septembrie 7, nr. 3006, p. 1.]